

पोडेजातिको आर्थिक अवस्थाले शैक्षिक उपलब्धीमा पारेको प्रभाव

(लेखनाथ नगरपालिका, कास्कीका पोडेजातीको अध्ययन)

त्रिभुवन विश्व विद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय अन्तर्गत
समाजशास्त्र विषयको पृथ्वीनारायण क्याम्पस, समाजशास्त्र
मानवशास्त्र विभाग स्नाकोत्तर तह दोस्रो बर्षको
समाजशास्त्र विषयको दसौं पत्रको
आंशीक आवश्यकता पुरा गर्न
तयार पारीएको
शोधपत्र

शोधकर्ता

सब्बिर सुबेदी

भर्ना रोल नं.: १४१/२०६४

त्रि.वि. दर्ता नं.: ६-१-४८-११५२-२०००

त्रिभुवन विश्व विद्यालय
मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय
समाजशास्त्र/मानवशास्त्र विभाग
पृथ्वीनारायण क्याम्पस
पोखरा

चैत्र, २०७१

सिफारिस पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्काय अन्तर्गत समाजशास्त्र तथा मानव शास्त्र विभागद्वारा निर्धारित पाठ्यक्रम अनुसार स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्षको शोधपत्र परिपुर्तिका लागि शोधकर्ता छात्र सच्चिदर सुबेदी ले पोडेजातीको आर्थिक अवस्थाले शैक्षिक उपलब्धिमा पारेको प्रभाव शीर्षकको शोधपत्र मेरो प्रत्यक्ष सुझाव र निर्देशनमा तयार गर्नुभएको हो । यो शोधपत्र प्रति सन्तुष्टि प्रकट गर्दै यसको समुचित मूल्याङ्कन तथा स्वीकृतिका लागि समाजशास्त्र तथा मानवशास्त्र विभाग, शोधपत्र मूल्याङ्कन समिति समक्ष सिफारिस गर्दछु ।

.....

शान्ति भुसाल

शोध निर्देशक

मानवशास्त्र/समाजशास्त्र विभाग

पृथ्वी नारायण क्याम्पस, पोखरा

मिती : वि.सं. २०७१ फाल्गुन

: इ. सं २०१५ मार्च

स्वीकृति पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा समाजशास्त्र सङ्काय
मावशास्त्र/समाजशास्त्र विषयको स्नातकोत्तर तहको पाठ्यक्रम अनुरूप सव्विर
सुबेदी द्वारा तयार पारीएको पोडेजातीको आर्थिक अवस्थाले शैक्षिक उपलब्धीमा
पारेको प्रभाव नामक यस शोधपत्र लाई देहायको मुल्याङ्कन समितीबाट स्वीकृती
प्रदान गरिएको छ ।

शोधपत्रको मुल्याङ्कन समिती

.....

शान्ति भुसाल

शोध निर्देशक

.....

डा. उमानाथ बराल

वाह्य परिक्षक

.....

शान्ति भुसाल

विभागिय प्रमुख

मिती : वि.सं. २०७१ चैत्र

: इ. सं २०१५ अप्रिल

कृतज्ञता ज्ञापन

त्रिभुवन विश्व विद्यालय मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र संकाय अन्तर्गत स्नाकोत्तर तह दोस्रो वर्षको समाजशास्त्र विषयको आंशिक आवश्यकता पूर्ति गर्न यो शोधपत्र तयार गरीएको हो । यो शोधपत्र तयार गर्ने क्रममा विद्ववान गुरु, गुरुआमा, तथा मित्रजनहरु वाट धेरै नै सहयोग र हौसला प्राप्त भएको छ । यस क्रममा प्रत्यक्ष वा परोक्ष रूपमा सहयोग गर्ने संपुर्ण व्यक्ती तथा संस्थाहरु प्रति कृतज्ञता ज्ञापन गर्न चाहन्छु ।

यस शोधपत्र तयार गर्ने क्रममा शोधकार्यको लागि आफ्नो कार्य व्यस्तताका बावजुद पनि महत्वपूर्ण समय उपलब्ध गराई शोधपत्रको पाण्डुलिपी अध्ययन गरी सल्लाह सुभावा साथै प्रोत्साहन गर्नुहुने शोध निर्देशक आदरणीय गुरुआमा शान्ती भुषाल प्रति हार्दिक आभार व्यक्त गर्दै विभागका संपुर्ण गुरुवर्ग प्रति पनि कृतज्ञता प्रकट गर्न चाहन्छु । यसैगरी यस शोधपत्र तयारगर्ने क्रममा महत्वपूर्ण सल्लाह सुभावा प्रदान गर्नुहुने स्थानीय समाज सेवी कृष्ण प्रसाद तिमिल्सेना, ज्ञानु जलारी लाई पनि धन्यवाद व्यक्त गर्दछु । तथ्याडक संकलनको क्रममा महत्वपूर्ण समय एवं जानकारी उपलब्ध गराउने पोडे समुदायका अभिभावक, समुह अध्यक्ष र सदस्यहरु, विभिन्न विधालयमा अध्ययनरत विद्यार्थी समाजसेवीहरु पनि धन्यवादका पात्र हुन ।

स्नाकोत्तर पढ्नका लागि प्रेरित गर्ने मेरा बाबा चन्द्र राम सुबेदी, आमा सिता सुबेदी र दाजु किशोर सुबेदी प्रति आभारी व्यक्त गर्दछु । अध्ययन अनुसन्धानका क्रममा अन्तरवार्ता अनुशुची भर्न र स्थलगत निरिक्षणमा सहयोग गर्ने भाइ नविन गौतम साथै सम्पुर्ण पाडे बस्तीका उत्तरदाता प्रती धन्यवाद व्यक्त गर्दछु । अन्त्यमा शोधपत्र लाई कम्प्युटर लेखन तथा ढाँचा तयार गरी सहयोग गर्ने भाई सुरज सुबेदी तथा बहिनी गिता सुबेदी लाई पनी धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

मिती : वि.स.२०७१ चैत्र
: इ.सं २०१५ अप्रिल

सब्विर सुबेदी
शोधकर्ता

सोध सार

नेपाल एक बहुजाती बहुभाषिक बहु सास्कृतिक र बहुधार्मीक राष्ट्र हो । यो देश सानो भएकन पनि यहाँ तराइ, पहाड, हिमाल गरी ३ थरी भौगोलीक संरचना र यसै भौगोलीक वातावरण अनुकुलका विभिन्न जाती जनजातीका कला संस्कृती भेषभुषा भाषा पनि भेटीन्छ । विशेषत ग्रामीण वा विकट ठाँउ र भौगोलीक संरचनामा वसोवास गर्ने हुनाले यहाँका जाती जनजाती पिछडीएको पनि देख्न सकिन्छ । साथै जातीय, लैङ्गीय, वर्गीय भेदभावले गर्दा पनि यहाँका जाती जनजाती पछाडी परेका आँकडा प्रसस्त पाइन्छ ।

मानव समाजको उत्पत्तीकाल देखिनै समाज लाई परिवर्तन र विकाशका लागि अगाडी बढाउन शिक्षाले महत्वपूर्ण भुमिका खेलेको छ । अभै भन्नुपर्दा मानव समाजको आजको विकशित अवस्थाको कारणनै शिक्षा हो जुन समाजले शिक्षा लाई महत्वपूर्ण रुपमा लियो त्यो समाज आज विकशित भएको देख्न सकिन्छ विकाशमा अगाडी देखीन्छ, तर हाम्रो समाजका जातीहरुमा शिक्षा नपुग्नु र राज्यले पुऱ्याउन नसक्नुनै ति जाती जनजाती पछाडी पर्नुको मुख्य कारण हो ।

यो शोध पत्र पोडे जातीको न्युन आर्थिक अवस्था र यसले उनीहरुको शैक्षिक सामाजिक विकाशमा पारेको प्रभावको समाजसास्त्रीय अध्ययन हो । लेखनाथ नगरपालीका ९,१०,११ वडा मा पर्ने वेगनास तालको किनारमा वस्ने पोडे जातीका ३८ घर धुरीका घरमुली यस अध्ययनका उत्तरदाताहरु हुन । पोडे समुदायको सामाजिक सास्कृतिक अवस्था कस्तो छ ? शिक्षामा यो समुदाय किन पछाडी परेका छन् ? शिक्षामा यिनिहरुको अवस्था लाई प्रभाव पार्ने तत्वहरुको खोजी गर्नु, शिक्षामा उनीहरुको पहुँच र शिक्षा प्रति उनीहरुको धारणा पत्ता लगाउने, शैक्षिक सामाजिक, जनसांस्कृतिक आर्थिक अवस्था पत्ता लगाई यो समुदायको शैक्षिक स्तरलाई मापनगरी सैद्धान्तिक विश्लेषण र व्याख्या गर्न विभिन्न पुर्व साहित्य अध्ययनको समिक्षा गरीएको छ । यो समुदायलाई हेर्दा शैक्षिक अवस्थाका आधारमा सबैभन्दा धेरै प्राथमिक तह पुरागर्ने ४२.१२ प्रतिशत हिन्दु धर्म मान्ने ६५.७८ प्रतिशत र सबैभन्दा कम इसाई धर्म मान्ने २८.९५ प्रतिशत भाषागत विवरण मा सबैभन्दा बढि नेपाली र नेवारी दुवै भाषा जान्नेमा ८६.८४ प्रतिशत, नेपाली मात्र बोल्नेमा १३.१६ प्रतिशत रहेका छन् । उमेरको अवस्थालाई हेर्दा १५ देखी २५ सम्म सबै भन्दा धेरै ४०.११ प्रतिशत देखियो ।

यसै गरी यो समुदायको पारीवारीक पेशाको कुरा गर्दा सबै भन्दा धेरै ८४.२१ प्रतिशत माछा मार्ने देखिन्छ भने होटल रेष्टुरेण्ट गर्ने ५.३६ प्रतिशत रहेका छन् । यसैगरी सरकारी स्कूलमा पढ्ने विद्यार्थीको संख्या ८४.८५ प्रतिशत भेटियो भने निजीमा पढ्ने १५.१५ प्रतिशत देखियो । पढाइ निरन्तरता दीदै स्कूल पढ्नेको ३७.२९ प्रतिशत देखियो भने शैक्षिक पहुँच प्राथमिक तह सम्म गर्ने ४०.८५ प्रतिशत मा.वी. सम्म गर्ने ४५.९५ प्रतिशत, उच्च मा.वी. सम्म गर्ने ५४.५५ प्रतिशत देखियो । मासीक आमदानी ०-५००० सम्म ४४.७४ प्रतिशत ६०००-१०००० सम्म ३९.४७ प्रतिशत र १०००० भन्दा माथी हुनेमा १५.७९ प्रतिशत देखियो । आमदानीको खाना तथा घरायासी खर्च ७२.६० प्रतिशत देखियो । तपाई सामाजीक वडागत भेला सभा समारोहमा उपस्थित हुनहुन्छ भन्नेमा ३४.२१ प्रतिशत देखियो भने सामाजीक संघसंस्था मा आवद्ध ८६.२३ प्रतिशत देखियो । कुनैपनी तालीममा सहभागी भएको छु भन्नेमा २१.०५ प्रतिशत र छैन भन्नेमा ७८.९५ प्रतिशत देखियो । सरकारी जागीर खाने एक जनापनी देख्न सकीएन भने, तपाईहरु शिक्षामा किन पछाडी परेको भन्ने प्रश्नमा आर्थिक अभाव भन्नेमा सबै भन्दा धेरै ५५.२६ प्रतिशत सामाजिक कारण देखाउनेमा २१.०५ प्रतिशत देखियो ।

हाम्रो समाजमा सदियौ वाट देखीको वर्गिय, जातिय लैङ्गीक विभेदका कारण, वर्ग लिङ्ग र जातीयका आधारमा समाजमा जाती जनजाती र तल्लो वर्गका समुदायमा यसको असर देख्न सकिन्छ । यस्तो खालको विभेदले विभिन्न तल्लो जातका जातिहरुमा आर्थिक, शैक्षिक, सामाजीक सांस्कृतिक पक्षमा प्रभाव परेको देखिन्छ । पहिलेको भन्दा केही शैक्षिक चेतनामा बृद्धि भएतापनी यो ज्यादै न्युन छ । यसमा यिनिहरुको निरवल आर्थिक पक्ष, परम्परागत सोच चिन्तन् र जिविकोपार्जनका शैलीनै मुख्य कारण हो । पढाइको लागि आर्थिक सवल नहुनुको कारण यिनीहरु विद्यालय जादैनन गइहाले पनि सरकारी विद्यालय गएको देखिन्छ ।

राज्यको उचित योजना कार्यक्रम लागु गर्न नसक्नु अन्य आय व्यवसाय तथा व्यवसायमा आधुनिकीकरण गर्न नसक्नु, जातीय वर्गिय विभेद छ । छोटो विवाह जस्ता कारण यिनीहरुमा शिक्षाको पहुँच पुग्न नसक्नुको कारण हो । आजको समय सम्म पनि यो समुदाय मा शिक्षाको चेतना पुग्न नसक्दा, अशिक्षित, रुढीवादी कमजोर आर्थिक अवस्था जातिय वर्गिय भेदभावका कारण यो समुदाय शैक्षिक तथा सामाजिक विकासमा पछाडी परेको देखिन्छ ।

अतः यसु समुदाय लार्ई आर्थिक सवलीकरण गर्ने योजना प्रवाह, शैक्षिक चेतनाका कार्यक्रम व्यवसायमा आधुनिकीकरण र अन्य बैकल्पिक पेशा, घुम्ती विद्यालय, सामाजिक संघ संस्थामा आवद्ध गराउदै जातिय विभेदका घटनाहरु प्रति राज्य र स्थानिय प्रसासन तथा संघ संस्थाहरुले यो समुदाय लार्ई लक्षित गर्दै कार्यक्रम प्रवाह गर्नु पर्ने देखीन्छ ।

विषय सूची

सिफारिस पत्र	I
स्वीकृति पत्र	II
कृतज्ञता ज्ञापन	III
विषय सूची	IV
तालिका सूची	VII
चित्र सूची	VIII
शोध सार	IX
अध्याय-एक : परिचय	१-८
१.१ अध्ययनको पृष्ठभूमि	१
१.२ समस्याको कथन	४
१.३ अध्ययनको उद्देश्य	५
१.४ अध्ययनको महत्व	६
१.५ अध्ययनको सिमा	७
१.६ अध्ययनको संगठन	७
अध्याय-दुई : सम्बन्धीत साहित्यको पुनरावलोकन	९-१८
२.१ अवधारणागत पुनरावलोकन	९
२.२ सैदान्तिक पुनरावलोकन	१०
२.२.१ शिक्षा एक अन्तराष्ट्रिय अभियान	१३
२.२.२ शिक्षा र सामाजिक निति	१५
२.२.३ सामाजिक सांस्कृतिक परिवर्तनको कारकको रूपमा शिक्षा	१५
२.३ पुर्व अध्ययनको समिक्षा	१६
अध्याय-तिन : अध्ययनको विधि	१९-२१
३.१ अध्ययन क्षेत्र छनोटको औचित्य	१९
३.२ अनुसन्धान ढाँचा	१९

३.३	तथ्याडकको प्रकृति र श्रोत	२०
३.४	समग्रता र नमुना छनोट	२०
३.५	प्राथमीक तथ्याडक संकलनको विधि र प्रकृति	२०
३.६	द्वितीय श्रोतको तथ्याडक संकलन	२१
३.७	तथ्याडक विश्लेषण तथा प्रस्तुतीकरण	२१

अध्याय-चार : अध्ययन क्षेत्रको संक्षिप्त परिचय र शैक्षिक (सामाजिक सांस्कृतिक) अवस्था

२२-४२

४.१.१	भैगोलिक पृष्ठभूमि (क्षेत्रफल तथा भु उपयोग)	२२
४.१.२	नगरपालीकाको वडागत जनसंख्या विवरण	२३
४.२.१	अध्ययन क्षेत्रको उत्तरदाताको सांस्कृतिक अवस्था	२५
४.३	अध्ययन क्षेत्रको उत्तरदाताको सामाजिक अवस्थाको विश्लेषण	३३
४.३.१	घरमुलीको आधारमा उमेर अवस्था	३३
४.३.२	पारिवारीक संरचना	३३
४.३.३	धर्म र देवदेवता	३४
४.३.४	स्वास्थ्य तथा खानेपानी	३५
४.३.५	शिक्षाको अवस्था	३६
४.३.६	साक्षरताको अवस्था	३७
४.३.७	पोडे जनसंख्यामा साक्षरता अवस्था	३८
४.३.८	शिक्षाको वारेमा समुहगत धारणा	४०

अध्याय-पाँच : उत्तरदाताको आर्थिक अवस्था र आर्थिक अवस्थाले शैक्षिक उपलब्धिमापारेको

प्रभावको विश्लेषण

४३-६१

५.१	माछा मार्ने पेशा	४३
५.२	पशुपालन	४५
५.३	व्यापार व्यवसाय	४६
५.४	नोकरी	४६
५.५	आर्थिक/ शैक्षिक पृष्ठभूमि	४८
५.६	स्थानीय परीवेस अनुसार गरीबीको मापदण्ड	५१

अध्याय-छ : अध्ययनको साराशं, निष्कर्ष र सुभावहरु	६२-६६
६.१ अध्ययनको साराशं	६२
६.२ मुख्य प्राप्तीहरु	६३
६.३ निष्कर्ष	६५
६.४ सुभावहरु	६६

सन्दर्भ सामाग्रीहरु

अनुसूचीहरु

तालीका सुची

तालीका	शीर्षक	पृष्ठ
४.१	भैगोलीक पृष्ठभूमी (क्षेत्रफल तथा भू उपयोग)	२२
४.२	लेखनाथ नगरपालीकाको जातीय आधारमा जनसांख्यिकरण	२४
४.३	उमेरको आधारमा उत्तरदाता	३३
४.४	परिवारको आधारमा उत्तरदाता	३४
४.५	घरमुलीको आधारमा धर्म	३५
४.६	शोचालय सूविधा	३५
४.७	खानेपानीको सूविधा	३६
४.८	साक्षरताको आधारमा उत्तरदाता	३८
४.९	उत्तरदाताको शिक्षाको अवस्था	३८
४.१०	तहगत रूपमा पोडेजातिले हासिल गरेको समग्र शैक्षिक अवस्था	३९
४.११	उत्तरदाताको शैक्षिक अवस्था बारेमा समूहगत धारणा	४०
५.१	पेशागत विवरण	४४
५.२	अध्ययन क्षेत्रको पशूपालन स्थिती (प्रति घरपरिवार)	४६
५.३	आर्थिक अवस्था राम्रो भएका परिवारको साक्षरता दर	५२
५.४	आर्थिक रूपले कमजोर मानियका पोडेहरु	५३

चित्र सुची

चित्र	शीर्षक	पृष्ठ
४.१	भैगोलीक पृष्ठभूमी (क्षेत्रफल तथा भू उपयोग)	२३